

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΒΟΗΘΗΙΑΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1954

ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΨΥΧΑΡΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Τὸ ὄνομα τοῦ Γιάννη Ψυχάρη ξανάρθε στήν ἐπικαιρότητα. Δέν πρόκειται, φυσικά, γιά ὄσους παρακολουθοῦν ἀπό κοντά τήν πνευματική μας ζωή. Γι' αὐτούς ἡ μνήμη τοῦ ἀρχηγέτη τοῦ Δημοτικισμοῦ παραμένει πάντα ζωντανή. Ἐννοῶ τὸ μεγάλο κοινὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος, πού γέμισε μὲ τήν προσωπικότητά του μισὸν αἰῶνα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς ἔχει σχεδὸν λησμονηθῆ. Εἶναι μιὰ διαπίστωση, στήν ὁποία συμφωνοῦν ὄλοι σχεδὸν ὄσοι γράψανε τελευταῖα μὲ τὴ συμπλήρωση ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς γέννησής του.

Δέν ὑπάρχει, ἐν τούτοις, νομίζω, καμμιά ἀνάγκη νὰ δραματοποιοῦμε τὸ γεγονός. Ἡ παρουσία ἢ ἐξαφάνιση ἀπὸ τὸ προσκήνιο τῆς ἐπικαιρότητας πνευματικῶν μορφῶν τοῦ μακρυνοῦ παρελθόντος ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ κοντινοῦ χτὲς δέν ὀφείλεται ποτὲ σχεδὸν σὲ ἰδιοτροπία τῆς τύχης. Ὑποτάσσονται σὲ μιὰ ὀρισμένη νομοτέλεια, πού τὴν καθορίζει τὸ ἀμείλικτο γεγονός ὅτι ὁ ζωντανὸς ἄνθρωπος δέν ἀπασχολεῖται οὐσιαστικά παρὰ μονάχα μὲ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὸ ἄμεσο παρόν, μὲ ὅ,τι δηλαδὴ μπορεῖ νὰ συμβάλλει πραγματικά στήν ἀντιμετώπιση προβλημάτων, πού τὸν ἀπασχολοῦν τὴ συγκεκριμένη στιγμή. Ἡ ὀφελμιστικὴ τούτη ἀντίληψη ἀποτελεῖ μοναδικὸ μέτρο ἀξιολόγησης τοῦ παρελθόντος γιὰ τὸ μεγάλο πλῆθος καὶ ἀναθεωρεῖται συνεχῶς, κατὰ ἕνα τρόπο σχεδὸν αὐτόματο. Δέν μπορούσε, λοιπόν, νὰ συμβεῖ διαφορετικά στήν περίπτωση τοῦ συγγραφέα τοῦ «Ταξιδιοῦ».

Ἄς δοῦμε, ὡστόσο, τὸ πρᾶγμα ἀπὸ κοντά. Ὁ Δημοτικισμὸς, δέν ὑπάρχει καμμιά ἀντίρρηση πάνω σ' αὐτό, στάθηκε τὸ μοναδικὸ πνευματικὸ κίνημα, πού γνώρισε ἢ νεώτερη Ἑλλάδα. Τὴ σημασία του, ὡστόσο, δέν τὴν καταμετράει ἀποκλειστικά τὸ γλωσσικὸ του αἶτημα. Οἱ ἐπιδιώξεις του ξεπερνοῦσαν κατὰ πολὺ τὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης, τῆς γλώσσας καὶ τῆς λογοτεχνίας. Ἀγκάλιαζαν τὸ σύνολο τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς συγκεκριμένης στιγμῆς, γιὰ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶχε νὰ ἐπιδείξει καὶ ἕνα λίγο—πολὺ συγκεκριμένο καὶ ρηξικέλευθο μεταρρυθμιστικὸ πρόγραμμα. Ἡ γενικὴ αὐτὴ μορφή τοῦ κινήματος εἶναι κείνο, πού τοῦ ἐπέτρεψε νὰ πάρει τὴν ἔκταση πού πῆρε

καὶ νὰ ἐξασκήσει τὴν ἐπίδραση πού ἐξάσκησε. Διαφορετικά, ἂν δηλαδὴ οἱ φιλοδοξίες του ἐξαντλιόνταν ἀπλῶς στὸ αἶτημα τῆς γλωσσικῆς ἀλλαγῆς, (στὴν περίπτωση, φυσικά, πού αὐτὸ θὰ εἶταν δυνατὸ νὰ ἀπομονωθῆ) ἢ σημασία του δέν θὰ ξεπερνοῦσε τὴ σημασία ἑνὸς φιλολογικοῦ κινήματος.

Ἀντιμετωπίζοντας ἀπὸ μιὰ τέτοια σκοπιὰ τὸ Δημοτικισμὸ εἴμαστε ὀποχρεωμένοι νὰ ὀμολογήσουμε ὅτι ὡς πνευματικὸ κίνημα ἔχει οὐσιαστικά ξεπερασθῆ. Στὰ ἐξῆντα τόσα χρόνια, πού μᾶς χωρίζουν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ «Ταξιδιοῦ», σημειώθηκαν μιὰ σειρά μεταβολές, πού ἐπέτρεψαν τὴν πραγμάτωση πολλῶν ἀπὸ τὰ αἰτήματα πού ὁ Δημοτικισμὸς, στήν πρώτη ἐξόρμησή του, προέβαλε. Ὅσα μένουν ἀπραγματοποίητα δέν ἄρκοῦν μόνον τους νὰ διατηρήσουν ζωντανὴ τὴν παρουσία τοῦ ἰδανικοῦ ἀνάμεσὸ μας. Οἱ νέες συνθήκες ἐδημιούργησαν νέα προβλήματα, πού εἶναι φυσικὸ ν' ἀποσποῦν τὴν προσοχή μας. Νὰ παραγνωρίζουμε τὸ γεγονός εἶναι σὰν νὰ κλείνουμε συνειδητὰ τὰ μάτια μας μπροστὰ στήν πραγματικότητα.

Μένει βέβαια ἀπὸ κάποια πλευρὰ ἄλλο τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Στὴν ἐκπαίδευση ἐξακολουθεῖ νὰ κρατᾶει σημαντικὰ πόστα ἢ καθαρεύουσα. Ἡ Δημοτικὴ δέν ἔγινε ἀκόμη ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ὅσο δυσάρεστο ὀμως καὶ ἂν εἶναι τὸ πρᾶγμα καὶ ὀδυνηρὸς συχνὰ οἱ συνέπειές του, ἀφοῦ ἐμποδίζει τὸ παιδί νὰ ἀποκτήσει τὸ γνήσιο αἶσθημα τῆς γλώσσας, δέν πρέπει ὡστόσο νὰ τίς ὀπερβάλλουμε. Ἡ εἰδικὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα, πού ἐπεβλήθη, ἐπιτρέπει στὸ νέο, μὲ σημαντικὲς θυσίες, εἶναι ἀλήθεια, νὰ ἀποκτήσει μὲ τὴ δική του προσπάθεια ὅ,τι ἀρνεῖται νὰ τοῦ προσφέρει τὸ σχολεῖο. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἢ ἀναμφισβήτητὴ νίκη τοῦ Δημοτικισμοῦ στὸ θεωρητικὸ πεδίο τὸν ἐξασθένησε ὡς μαχητικὸ κίνημα. Σήμερα κανένας δέν ἀμφισβητεῖ στὰ σοβαρὰ τὴν ἀξία καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Δημοτικῆς. Γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπέκτασή της καταφεύγουν σὲ ἐπιχειρήματα, πού δέν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴν ἐπιστήμη. Γι' αὐτὸ ἀποτελεῖ, νομίζουμε, κωμικὸ δονκιχωτισμὸ, ἢ προσπάθεια συνέχισης τοῦ θεωρητικοῦ κονταροκτυπήματος. Τὸ αἶτημα δηλαδὴ ἀπὸ

πνευματικό μετεβλήθη σε αποκλειστικά πολιτικό. Και εάν τέτοιο θά πρέπει κυρίως να αντιμετωπισθεί.

Ἡ ολοκληρωτική αὐτὴ νίκη τοῦ Δημοτικισμοῦ στάθηκε ἀσφαλῶς καὶ ἡ κυριώτερη αἰτία, ποὺ ἔκανε νὰ λησμονηθεῖ κάπως ὁ πρωτεργάτης τῆς νίκης. Εἶναι, ἀλοίμονο, μέσα στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ ἐπιτύχει κάτι νὰ παύσει νὰ ἐνδιαφέρεται γι' αὐτὸ ὅσες θυσίες καὶ ἂν κόστισε ἢ κατὰκτησὴ του. Καὶ ὁ Ψυχάρης, ἄλλωστε, τὸ γλωσσικὸ ζήτημα δὲν τὸ εἶδε παρὰ ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ του μονάχα πλευρὰ. Σ' αὐτὴν τοῦλάχιστο ἔστρεψε, κατὰ πρῶτο λόγο, τὴν προσοχὴ του. Τὸ ἀντιμετώπισε ὡς ἐπιστήμονας γλωσσολόγος μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι αὐτὴ καὶ μόνο ἢ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τῆς Δημοτικῆς καὶ τὸ ὀρθὸ γράψιμό της θὰ εἶταν ἄρκετὸ γιὰ τὴν ἐπιβολὴ της καὶ γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς ἀξίας τοῦ ὀνόματός της λογοτεχνίας.

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ πολὺ στενὴ ἀποψη. Πρῶτοῦ ὅμως νὰ τὴν καταδικάσουμε, θὰ πρέπει νὰ ἴδουμε καὶ τὰ ἐλαφρυντικὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ δὲν εἶταν ἄλλωστε ὁ μόνος ποὺ τὴν ὑπεστήριξε. Τὴ γλῶσσα ἐνὸς λαοῦ δὲν τὴν δημιουργοῦν καὶ δὲν τὴν ἐπιβάλλουν οἱ ἐπιστήμονες. Τὴν καθιερῶνουν οἱ λογοτέχνες. Ὁ μεγάλος ποιητὴς εἶναι κείνος, ποὺ δίνει τὴ γλῶσσα στὸ λαὸ του καὶ ὄχι ὁ ἐπιστήμονας. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἔρχεται ἀπλῶς, συνήθως ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ δώσει θεωρητικὴ δικαίωση σὲ ὅ,τι ἀποτελεῖ ἤδη ζωντανὴ πραγματικότητα. Αὐτὸ συνέβη μὲ ὄλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχές. Τὸ γεγονὸς ἔρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσει ἀρνητικὰ καὶ ἡ δική μας πείρα. Πενήντα ὀλόκληρα χρόνια, γιὰ νὰ σταθοῦμε μονάχα στὸ κίνημα τοῦ Ψυχάρη, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ γλῶσσα ἀπερρόφησε ὅλη τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα τῆς φυλῆς καὶ ὅμως ἀκόμη δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ἔχουμε γλῶσσα.

Ἡ μοῖρα αὐτοῦ τοῦ τόπου θέλησε καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ πράγματα νὰ πάρουν ἕνα διαφορετικὸ δρόμο. Τὸ ἰδιόμορφο τῆς κοινωνικῆς μας ἐξέλιξης εἶχε εἰς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἐμφανισθεῖ ὁ νομοθέτης ποιητὴς. Μονάχα, ἴσως, ὁ Σολωμὸς θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτελέσει ἕναν τέτοιον ἄθλο ἂν λόγοι ἀτομικοὶ καὶ ἄλλοι δὲν τὸν ἐμπόδιζαν νὰ τὸ φέρει σὲ πέρας. Ἔτσι ὅταν τὸ ἔθνος παίρνοντας γιὰ πρώτη φορὰ συνείδηση τῶν δυνατοτήτων του ζήτησε νὰ ἐκφρασθεῖ, διεπίστωσε ὅτι δὲν εἶχε στὴ διάθεσή του τὸ κατάλληλο ὄργανο. Ἡ ἀνάγκη ὅμως εἶταν ἐπιτακτικὴ καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθεῖ, ἔστω καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν «ἐκ τῶν ἐνόντων»

λύση ἀντιπροσωπεύει τὸ ψυχαρικὸ κίνημα. Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ συγγραφέα τῆς «Ἀγνῆς» ἐντοπίζεται στὸ γεγονὸς ὅτι συνέλαβε σ' ὅλη του τὴν ἔκταση τὸ πρόβλημα καὶ προσπάθησε νὰ μᾶς προσανατολίσει πρὸς τὴ μόνη ὀρθὴ λύση. Αὐτὸ ἐξηγεῖ, ἴσως, καὶ τὴν ἀδιαλλαξία του. Οἱ ἐπιστημονικὲς προϋποθέσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες ξεκινούσε, καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἐποχὴ παντοκρατορίας τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ἐπέβαλλε νὰ δίνει ἀπόλυτη ἀξία στὸν κανόνα. Πάραλληλα ἡ ἀγωνιστικὴ του φύση τοῦ εἶχε ὑποβάλλει, ἴδιον ἀγῶνα χωρὶς τυφλὴ πίστη, χωρὶς δηλαδὴ τὸν ἐξοστρακισμὸ καὶ τοῦ ἐλάχιστου ἴχνους σκεπτικισμοῦ, δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ ὑπολογίσει στὴ νίκη. Ρόλος τοῦ Ψυχάρη δὲν εἶταν ἡ πραγμάτωση τοῦ ἰδανικοῦ, ὅποτε οἱ δυσκολίες, ποὺ θὰ συναντούσε στὸ πρακτικὸ πεδίο, θὰ τὸν ὑποχρέωναν σὲ ὑποχωρήσεις. Κληρὸς του εἶταν νὰ τὸ μορφοποιήσει καὶ νὰ τὸ ἐπιβάλλει. Ἡ γλῶσσα, ποὺ μᾶς παρουσίασε εἶχε τὴν καθαρότητα καὶ τὸ ἀλύγιστο τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας.

Στὴν πραγματικότητα, ἄλλωστε, ἡ συμβολὴ τοῦ Δημοτικισμοῦ, εἰς εὐρύτερου κοινωνικοῦ κινήματος, στὸ γλωσσικὸ τομέα, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς φύσης τοῦ προβλήματος (ὅσο καὶ ἂν τὸ σχῆμα φαίνεται ὀξύμωρο), εἶταν ἄρκετὰ περιορισμένη. Ἐξαντλιόταν στὴν ἀπόδειξη τῆς ἀνωτερότητας τῆς Δημοτικῆς ἀπέναντι στὴν καθαρῆς οὐσίας καὶ στὴν προσπάθεια τῆς μεταβολῆς τῆς πρώτης σὲ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀνεξήγητο ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κίνησης βρέθηκε ἕνας γλωσσολόγος. Γιατὶ ὁ Ψυχάρης δὲν εἶταν λογοτέχνης. Ἦξερε βέβαια «νὰ γράφει». Ἡ γλῶσσα του μάλιστα, στὸ πείσμα ὄλων ὅσα εἰπώθηκαν κατὰ καιροῦς, θ' ἀποτελεῖ πάντα τὴ βάση γιὰ τὸ γραπτὸ νεοελληνικὸ λόγο. Εἶναι ὅμως ζήτημα ἂν θὰ μπορέσει νὰ ἐπιζήσει καὶ ἕνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ τοῦ ἔργο. Ὑπάρχει γι' αὐτὸ καὶ μιὰ ἄλλη ἀπόδειξη: ἡ ἐντελῶς ἀσήμαντη θέση, ποὺ κατέχει στὴ γαλλικὴ λογοτεχνία, ἂν καὶ ἡ γαλλικὴ γλῶσσα τοῦ εἶταν σχεδὸν μητρικὴ ἢ τοῦλάχιστο τὸ ἴδιο οἰκεία μὲ τὴν ἑλληνικὴ. Ἀποτελεῖ αὐτὸ ἕνα δεῦτερο λόγο τῆς λήθης, ποὺ πάει νὰ καλύψει τὸ ὄνομά του. Δὲν ἔχουμε μπροστὰ μας κάθε στιγμή ζωντανὴ τὴν παρουσία τοῦ ἔργου γιὰ νὰ μᾶς τὸν ὑπενθυμίζει. Αὐτὸ ὅμως φυσικὰ, δὲ μειώνει οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο τὴν ἀξία του ὡς πνευματικοῦ ἡγέτη καὶ ρηξικέλευθου μεταρρυθμιστῆ. Μὲ τὶς ιδιότητες αὐτὲς ἄλλωστε θὰ μείνει καὶ στὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

ΒΑΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ

